

ZAMONAVIY AXBOROT MAKONIDA YOSHLARNING MEDIAISTE'MOL XUSUSIYATLARI: PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK YONDASHUV

Radjabova Gulnoza Bahromovna

Turon universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolamda zamonaviy axborot makonida yoshlarning mediaiste'mol xususiyatlari psixologik va pedagogik yondashuvlar asosida tahlil qilingan. Raqamli texnologiyalar, internet va ijtimoiy tarmoqlarning keng ommalashuvi yoshlarning axborotni qabul qilish, tahlil etish hamda undan ongli foydalanish jarayonlariga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, mediaiste'molning shaxsning intellektual, ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishidagi o'rni, tanqidiy fikrlashni shakllantirish, mediasavodxonlikni rivojlantirish hamda axborot xavfsizligini ta'minlashdagi ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqotimda yoshlarning media muhitdagi xulq-atvorini takomillashtirish, ularda mas'uliyatli mediaiste'mol madaniyatini shakllantirish va ta'lim jarayonida mediasavodxonlik kompetensiyalarini rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: mediaiste'mol, mediasavodxonlik, media madaniyat, zamonaviy axborot makoni, raqamli texnologiyalar, psixologik yondashuv, pedagogik yondashuv, yoshlar, tanqidiy fikrlash, axborot xavfsizligi, raqamli kompetensiya, media ta'lim.

Kirish

XXI asr axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi bilan tavsiflanib, zamonaviy axborot makoni inson hayotining ajralmas qismiga aylandi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, mobil ilovalar va multimedia vositalarining keng ommalashuvi axborot almashinuvi tezligini oshirib, yoshlarning bilim olish, muloqot qilish va bo'sh vaqtini tashkil etish usullarini tubdan o'zgartirdi. Bugungi kunda media nafaqat axborot manbai, balki shaxsning dunyoqarashi, qadriyatlari, ijtimoiy faolligi va hayotiy pozitsiyasini shakllantiruvchi muhim omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ta'lim tizimining raqamli transformatsiyasi natijasida zamonaviy axborot texnologiyalari o'quv jarayonining ajralmas tarkibiy qismiga aylandi. Kompyuter texnologiyalari, internet, multimedia resurslari va elektron ta'lim platformalari yoshlarning mustaqil bilim olishi, axborotni izlash, tahlil qilish va undan samarali foydalanish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Shu bilan birga, axborot oqimining keskin ortishi, turli media platformalarda tarqatilayotgan ishonchli va ishonchsiz

ma'lumotlarning ko'payishi yoshlardan mediasavodxonlik, tanqidiy fikrlash hamda axborotni tanlash va baholash ko'nikmalarini talab etmoqda.

Zamonaviy axborot muhiti yoshlarning psixologik rivojlanishiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Media kontentning uzluksiz iste'mol qilinishi ularning diqqati, xotirasi, hissiy holati, ijtimoiy munosabatlari va xulq-atvoriga bevosita ta'sir etishi mumkin. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlardagi virtual muloqot, qisqa formatdagi media mahsulotlar va algoritmlar asosida shakllanadigan axborot oqimi yoshlarning mediaiste'mol odatlarini o'zgartirib, ularning psixologik xususiyatlarini yangi sharoitga moslashishga undamoqda. Pedagogik nuqtai nazardan esa media resurslaridan oqilona foydalanish ta'lim samaradorligini oshirish, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ijodkorlik va kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Biroq buning uchun ta'lim jarayonida media ta'lim elementlarini keng joriy etish, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish hamda yoshlarda mas'uliyatli mediaiste'mol madaniyatini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bois zamonaviy axborot makonida yoshlarning mediaiste'mol xususiyatlarini psixologik va pedagogik yondashuvlar asosida tadqiq etish, media muhitning shaxs rivojiga ta'sirini ilmiy jihatdan tahlil qilish hamda mediasavodxonlikni rivojlantirishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb ilmiy va amaliy vazifalaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi natijasida zamonaviy axborot makoni yoshlarning kundalik hayotida muhim o'rin egallamoqda. Internet tarmoqlari, ijtimoiy media platformalari, mobil ilovalar va sun'iy intellektga asoslangan axborot tizimlari yoshlarning axborot olish, muloqot qilish, ta'lim olish va bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishiga keng imkoniyat yaratmoqda. Natijada mediaiste'mol faqatgina axborot qabul qilish jarayoni bo'lib qolmay, balki shaxsning dunyoqarashi, qadriyatlar, ijtimoiy faolligi va xulq-atvorini shakllantiruvchi omillardan biriga aylanmoqda. Bugungi kunda yoshlar axborotning asosiy qismini internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali qabul qilmoqda. Telegram, YouTube, Instagram, Facebook va boshqa raqamli platformalar qisqa vaqt ichida katta hajmdagi ma'lumotlarni taqdim etmoqda. Bunday imkoniyatlar bilim olish va dunyoqarashni kengaytirishga xizmat qilishi bilan birga, ishonchsiz axborotlar, manipulyativ media mahsulotlari va soxta yangiliklarning tez tarqalishiga ham sabab bo'lmoqda. Shu sababli mediaiste'mol jarayonida tanqidiy fikrlash va mediasavodxonlikni rivojlantirish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi.

Psixologik nuqtai nazardan mediaiste'mol yoshlarning kognitiv va emotsional rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Axborot oqimining haddan tashqari ko'pligi diqqatning tez chalg'ishi, uzoq muddatli xotira faoliyatining pasayishi va hissiy

zo'riqishga olib kelishi mumkin. Ijtimoiy tarmoqlarda doimiy ravishda boshqalar bilan o'zini taqqoslash, virtual muloqotning ustunligi hamda kontent algoritmlarining ta'siri ayrim hollarda ruhiy bosim, tashvish va internetga qaramlik holatlarini yuzaga keltiradi. Shu bilan birga, sifatli va ilmiy asoslangan media resurslar yoshlarning mustaqil fikrlashini, ijodkorligini va kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Pedagogik yondashuv mediaiste'molni boshqarish va undan samarali foydalanishda alohida ahamiyatga ega. Zamonaviy ta'lim jarayonida elektron darsliklar, multimedia vositalari, virtual laboratoriyalar, masofaviy ta'lim platformalari va sun'iy intellekt elementlaridan foydalanish o'quvchilarning bilim olish motivatsiyasini oshiradi. Bunday texnologiyalar individual ta'limni tashkil etish, mustaqil izlanish faoliyatini rivojlantirish va ta'lim sifati samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Biroq texnologiyalardan foydalanish jarayonida o'quvchilarga axborotni tanlash, tekshirish va tahlil qilish ko'nikmalarini ham shakllantirish zarur.

Mediaiste'mol madaniyatini rivojlantirishda oila, ta'lim muassasasi va jamiyatning hamkorligi muhim omil hisoblanadi. Ota-onalar farzandlarning internetdan foydalanish madaniyatini nazorat qilishi, pedagoglar esa media ta'lim elementlarini dars jarayoniga integratsiya qilishi lozim. Ayniqsa, faktcheking, media matnlarni tahlil qilish, loyiha asosida o'qitish, muammoli ta'lim va interfaol metodlardan foydalanish yoshlarning tanqidiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishda yuqori samara beradi. Raqamli jamiyat sharoitida mediaiste'molni to'g'ri tashkil etish yoshlarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli ta'lim tizimida mediasavodxonlikni rivojlantirish, pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini oshirish va axborot xavfsizligi madaniyatini shakllantirish bugungi kunning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Yoshlarning mediaiste'moliga ta'sir etuvchi omillar va ularning psixologik-pedagogik tavsifi

Omillar	Psixologik ta'siri	Pedagogik ahamiyati	Kutilayotgan natija
Internet va raqamli platformalar	Axborotni tez qabul qilish, qiziqishning ortishi	Mustaqil ta'lim olish imkoniyati	Bilim olish faolligi oshadi
Ijtimoiy tarmoqlar	Emotsional ta'sir, muloqot ehtiyojining kuchayishi	Hamkorlikda o'qish va tajriba almashish	Kommunikativ kompetensiya rivojlanadi

Multimedia vositalari	Vizual xotiraning rivojlanishi	Darslarning qiziqarli tashkil etilishi	Ta'lim samaradorligi ortadi
Elektron ta'lim platformalari	Mustaqillik va o'zini nazorat qilish ko'nikmasi	Individual ta'limni tashkil etish	O'zlashtirish sifati yaxshilanadi
Mediasavodxonlik mashg'ulotlari	Tanqidiy fikrlash va analitik yondashuv shakllanadi	Axborotni saralash va baholash ko'nikmasi rivojlanadi	Soxta axborotlarga nisbatan immunitet hosil bo'ladi
Oila va pedagog nazorati	Psixologik barqarorlik va mas'uliyat hissi kuchayadi	Media madaniyatini shakllantirish	Xavfsiz va ongli mediaiste'mol ta'minlanadi

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, mediaiste'molning yoshlar rivojiga ta'siri foydalanilayotgan media vositalarining mazmuni va ulardan foydalanish madaniyatiga bevosita bog'liq. Psixologik va pedagogik yondashuvlarning uyg'unligi media muhitning ijobiy imkoniyatlaridan samarali foydalanish hamda uning salbiy oqibatlarini kamaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois mediasavodxonlikni rivojlantirish, tanqidiy fikrlashni qo'llab-quvvatlash va axborot xavfsizligini ta'minlash zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risidagi Farmoni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ–637-son. – Toshkent, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Ta'lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirishga oid qarorlari. – Toshkent.
4. Abdullayeva N., Mamurova F., Tojimurodov N. Ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini qo'llashning ahamiyati // *Ekonomika i sotsium*. – 2021. – №4 (83), 1-qism. – B. 17–20.

5. Buckingham D. *The Media Education Manifesto*. – Cambridge: Polity Press, 2019.
6. Hobbs R. *Media Literacy in the Digital Age*. – New York: Routledge, 2021.
7. Potter W. J. *Media Literacy*. 10th ed. – Thousand Oaks: Sage Publications, 2022.
8. UNESCO. *Media and Information Literacy Curriculum for Educators and Learners*. – Paris: UNESCO, 2021.
9. Livingstone S. *Children and the Internet: Great Expectations, Challenging Realities*. – Cambridge: Polity Press, 2019.
10. Jenkins H. *Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century*. – Cambridge, MA: MIT Press, 2020.